

УДК 338.48-6-2-57(477):338.486.41

Бордун О.Ю.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ТА ПАЛОМНИЦЬКИХ ПОТОКІВ УКРАЇНИ

В статті аналізуються поняттєво-термінологічні та методичні засади паломницького туризму. Автором розглядаються внутрішні паломницькі та релігійні потоки України та міжнародні, в яких виділяються в'їзні та виїзні потоки з релігійною та паломницькою метою. Аналізується внутрішній ринок релігійного туризму України, особливо областей, які володіють релігійними святинями православної та греко-католицької церкви всеукраїнського значення: Львівської, Тернопільської та міста Києва.

Ключові слова: паломницький туризм, релігійний туризм, паломницькі потоки, туристичні потоки з релігійною метою.

В статье анализируются понятийно-терминологические и методические основы паломнического туризма. Автором рассматриваются внутренние паломнические и религиозные потоки Украины и международные, в которых выделяются въездные и выездные потоки с религиозной и паломнической целью. Анализируется внутренний рынок религиозного туризма Украины, особенно областей, обладающих религиозными святынями православной и греко-католической церкви всеукраинского значения: Львовской, Тернопольской и города Киева.

Ключевые слова: паломнический туризм, религиозный туризм, паломнические потоки, туристические потоки с религиозной целью.

In the article analysed concept-terminology and methodical principles of palomnik tourism. Also examines the internal pilgrimage streams with religious and pilgrimage goals. The author analyses the domestic market of religious tourism of Ukraine, especially regions that have religious shrines Orthodox and Greek Catholic churches of national importance: Lviv, Ternopil and city Kyiv.

Key words: pilgrimage tourism, religious tourism, pilgrimage flows, tourist flows with religious purpose.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями Останнім часом у світі загострюються етнічні та релігійні конфлікти. Релігійний екстремізм, ісламський фундаменталізм загрожують не лише окремим країнам і народам, а й стали реальною загрозою світовому миру і міжнародній безпеці. Маловір'я породжує чисельні секти, які обіцяють «манну небесну» і добробут тільки «вибраним». Ці «Месії» несуть розкол в громади віруючих, то страхаючи «кінцями світу», то спекулюючи людськими болями й непевністю у нашому мінливому сьогодні, то гіпнотезуючи чи просто купуючи якимись дрібними подачками. Тому в наш час паломницький туризм, який сприяє взаєморозумінню та миру у світі, набуває такої актуальності й популярності. Відвідуючи тисячолітні святині, людина може поглибити свої релігійні уявлення і укріпитись у вірі, очиститись від гріхів, переосмислити своє життя, свої прагнення і сам зміст власного перебування на землі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем становлення та розвитку релігійного туризму, як окремого виду туризму, проводиться відомими туризмознавцями: О.О. Любіцевою, М.П. Мальською. Історія паломництва розглядається А.Ю. Александровою, М.Б. Біржаковим. Питанням класифікації і типології паломництва присвячені праці М. Мюллера, Т.Т. Хрїстова, А. В. Бабкіна, О.О. Любіцевої, С.П. Романчик, П.Л. Яроцького. Проте не достатньо, на наш погляд, приділено уваги дослідженню паломницьких потоків та чинників їх формування в Україні.

Метою даної роботи є поглиблення існуючої системи понять, термінів та методів дослідження паломницьких потоків України у міжобласному та у міждержавному вимірі, який обмежується наявністю статистичних даних. Визначення чинників, які мають істотний вплив на розвиток паломницького туризму в міжобласному вимірі, та міждержавному, що впливають на формування найбільших в'їзних та виїзних паломницьких потоків України.

Завдання. Дослідження проблем та перспектив формування і розвитку паломницького туризму України потребує вирішення наступних завдань 1) аналіз теоретичних основ вивчення релігійного та паломницького туризму; 2) дослідження основних тенденцій формування внутрішніх та міжнародних паломницьких потоків України; 3) визначення

основних чинників, що істотно впливають на розвиток міждержавних паломницьких потоків; 4) характеристика паломницького потоку з допомогою математичних показників та структурного аналізу.

Виклад основного матеріалу: Релігійний туризм у країнах колишнього соціалістичного простору почав розвиватись порівняно недавно, оскільки майже півстоліття комуністичне правління викорінювало релігію. За таких умов релігійні святині в кращому випадку перетворювали на музеї, а в гіршому – на склади. Але після довгих років боротьби, атеїстичний режим прийшов до розуміння значної ролі церкви для побудови держави і відновив релігійне життя у всіх пострадянських країнах. Великі перспективи у розвитку релігійного та паломницького туризму відкриваються і перед Україною, яка знаходиться на перехресті православного Сходу і католицького Заходу. Також на українській землі прижилися іудаїзм та іслам. Наша країна є духовним центром для багатьох світових релігій і їх відгалужень. Це дає змогу й українцям на батьківщині і за її межами шукати шляхів очищення душі і сприйняття світу у вищому духовному сенсі. Розвитку паломницького туризму в нашій країні сприяє наявність безлічі християнських святинь, невисока вартість таких програм і, зрозуміло, потреба сучасної людини в духовній підтримці. Окрім прочан – представників основних релігій, зростає кількість українців, так само як і вихідців із західних країн, що є послідовниками духовних учителів, різних шкіл і напрямків, відвідувачами семінарів і тренінгів, спрямованих на духовний розвиток і самопізнання людини. Розвиток паломницького туризму в цілому відкриває перед людством нову еру, нові духовні можливості, гармонію й мир в світі.

Релігійний туризм – це особливий вид туризму, який сприяє поглибленню розуміння та терпимості між різними релігіями. Незалежно від віросповідання, кожна людина хоч раз у житті повинна відвідати святі місця. Україна – країна, в якій релігійний туризм має глибокі корені та тисячолітні традиції, тут поважають релігійні традиції і регулярно здійснюють паломництва. Перш за все, релігійний туризм пов'язаний з відвідуванням «святих місць» і релігійних центрів. Це ознайомлення як з визначними культовими об'єктами своєї релігії так і з іншими релігійно-культовими традиціями різних регіонів планети. А по-друге, поєднання відвідувань релігійних об'єктів з цікавими та пізнавальними екскурсійними програмами розширює кругозір і сприяє більш глибокому сприйняттю духовної та історичної спадщини народів різних країн світу та розуміння суті їхньої релігії. Релігійні тури – це пізнавальні поїздки з ціллю знайомства з релігійними пам'ятками, історією релігії і релігійною культурою. Релігійний туризм як окремий вид туризму має свої підвиди: екскурсійно-релігійний, паломницький та науковий туризм з релігієзнавчими цілями.

Екскурсійний туризм релігійної тематики має широкі можливості на майбутнє. Включаючи огляд релігійних святинь в екскурсійні маршрути, туристичні підприємства формують туристичні потоки екскурсійного

туризму релігійної тематики. Звичайно такі поїздки є менш тривалими, ніж паломництва віруючих, вони розраховані на дітей і дорослих, організовуються в будь-яку пору року і не прив'язані до культових свят. Якщо для віруючого важливим є духовний момент, то туристи вирушають до Святих місць переважно з культурно-пізнавальною метою, спеціально духовно і фізично не готуючись до поїздки. Інколи в деяких турах одночасно можуть брати участь як паломники, так і туристи. Згідно з маршрутом, вони відвідують культові святині та архітектурні пам'ятники минулого. Організація таких турів вимагає детальної підготовки. Досить скрупульозно слід добирати групу, щоб в неї не потрапили люди, яким абсолютно чужі віра та повага до Святих місць.

Науковий туризм з релігієзнавчими цілями притаманний для наукової сфери, що досліджує особливості різних релігій. Науковці прямують до центрів не тільки монотеїстичних релігій, а й у місця з багатим політеїстичним минулим. Це насамперед Єгипет, а також Італія і Греція. Особливий науковий релігієзнавчий інтерес становить Схід: Індія, Китай, Японія. Поїздки фахівців, хоч і не є численними, але розширюють географію релігійного туризму [3].

Паломницький туризм – це підвид релігійного туризму, який притаманний людям глибоко віруючим, а не просто зацікавленим у спогляданні храмів та монастирів. Відвідини храмів і богослужінь заспокоюють душу, збагачують внутрішній світ і відроджують сили людини. У турах люди мають можливість побачити і вшанувати головні українські святині, відвідати богослужіння, взяти участь у хресній ході та ін. Вони зустрічаються з одновірцями, що надихає їх. Це відмінний спосіб лікування душевних ран за допомогою цілющої сили молитви в храмах і чудотворних ікон. Такі враження залишають екскурсії в християнські святині України: Почаїв і Зарваницю, Києво-Печерську та Унівську лаври та інші святі місця.

Паломництво бере свій початок з часів перших християн, що здійснювали поїздки на Святу Землю в Середньовіччя і привозили звідти пальмову гілку. Паломництво ми можемо розуміти як подорож людей, яку вони здійснюють для поклоніння святим місцям. До здійснення паломництва людей спонукає багато різних мотивів. Це бажання зцілитися від фізичних або духовних недуг, помолитися за рідних і близьких, знайти благодать, набратися сил, зробити яку-небудь роботу (будівництво, прибирання території монастиря, храму, ашрама (духовного центру) і т.д.). Паломництво може бути обумовлено також прагненням виказати подяку вищим силам за блага, послані ними, проявити відданість вірі, випробувати власні наміри і здібність до подвижництва, знайти сенс життя [2].

Релігійна традиція українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють формуванню стійкого попиту на паломницькі тури та формуванню в нашій країні ринку релігійного туризму. Так з загального туристичного потоку туристів, що прямують до України 64 756 осіб мають

за мету відвідання релігійних святинь [5]. Іноземними споживачами вітчизняного турпродукту в релігійному туризмі є росіяни, білоруси, болгари, словаки, чехи, євреї, представники кримсько-татарської діаспори.

Найбільший паломницький потік до України формують іудеї, що прямують до синагог та цвинтарів Києва, Львова, Жовкви, Белза та представники однієї з гілок іудейства (хасидів), які відвідують Меджибіж, де працював і був похований засновник хасидизму Бел Шем Тов, могили Рабі Нахмана в Умані, Леві Іцхака в Бердичеві, Мордехая Тверського в Житомирі, Іехіля Міхеля у Новоград-Волинському та ін.

Другим за кількістю прочан є паломницький потік з Росії до православної Києво-Печерської, Почаївської, Святогірської лавр та православних монастирів України: Троїцького, Єлецького Успенського, Данівського Георгіївського, Святотроїцького у Корці, Межиріцького, Святобогоявленського у Кременці, Святогірського Свято-Успенського у Зимному, Святотроїцького у Густині, Спасо-Преображенського Мгарського, Топловського у Сімферополі.

Третім за величиною є потік прочан з Польщі до католицьких та греко-католицьких святинь. Об'єктами паломництва переважно виступають храми Львова, Жовкви, Белза, Білої Церкви, Бердичева, Полонного, та інших міст переважно Західної України. Етнічними українцями, що емігрували до Польщі під час комуністичних репресій особливо часто відвідуються релігійний комплекс у Зарваниці, який є одним із 15 духовних світових Богородичних центрів, визнаних Вселенською Католицькою Церквою, Крехівський Василіанський монастир, Унівський монастир та інші святині Західної України.

Паломницькі потоки зі сусідніх країн: Білорусії, Словаччини, Румунії, Молдови формуються в переважній більшості етнічними українцями, які в силу свого прикордонного положення стали мешканцями інших країн і тепер є паломниками різних конфесій України (див рис.1.).

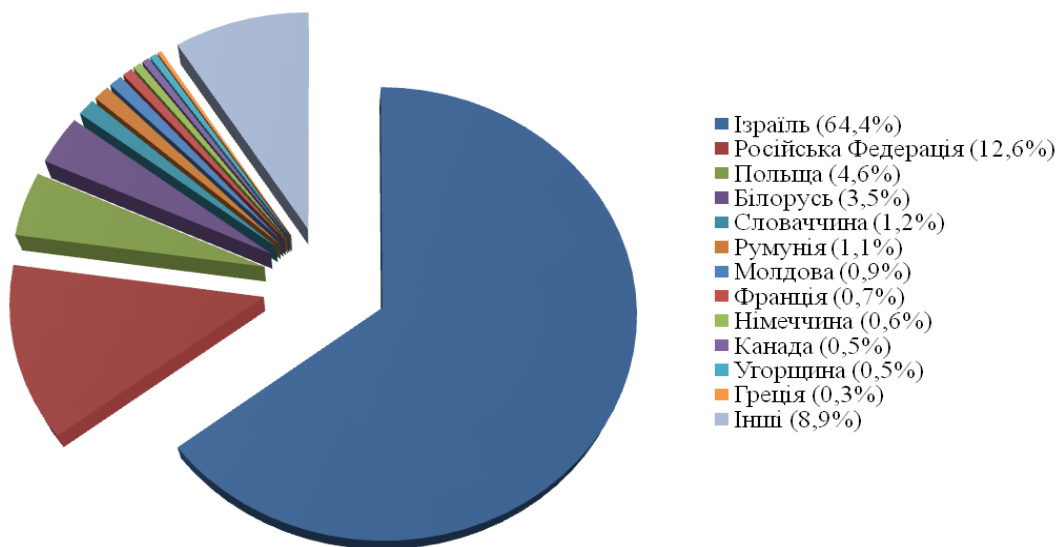

Рис.1. Поїздка іноземців в Україну з релігійною метою [5]

На формування внутрішніх паломницьких потоків має вплив фактор транспортної доступності. Переважно віруючі відвідують святині, що знаходяться на невеликій відстані від їхнього місця проживання, хоча кожен повинен хоча б раз у житті побувати у таких величних паломницьких центрах України як Києво-Печерська та Почаївська лаври.

Серед релігійних центрів України Київ має славу другого слов'янського Єрусалиму. В містобудівній символіці стародавнього Києва є дуже багато зіставлень з Єрусалимом, відомі постаті князів Київської Русі – Володимир Хреститель та його син Ярослав Мудрий часто співставляються по значущості для слов'ян з царем Давидом та Соломоном.

Тур в Почаївську лавру переважно цікавий для православних, під час якого організовується огляд святинь Свято-Успенської Почаївської Лаври (другий після Києво-Печерської Лаври відомий православний храм Московського Патріархату). Віруючі можуть доторкнутися до Чудотворної ікони Божої Матері, також відвідати склеп, де зберігаються мощі Іова та Амфілохія, і відвідати розташований поруч Свято-Духівський Почаївський Скит. По дорозі можна набрати води з джерела Святої Анни і піднятися на Божу гору. Популярними серед українського населення є тури до Зарваниці – найбільшого духовного центру Української греко-католицької церкви.

Спостерігається процес становлення туристичних фірм по організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямуючих за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Основні маршрути таких поїздок пролягли до Ізраїлю, Італії, Греції, Кіпру, Туреччини, Єгипту, Саудівської Аравії, Індії, Китаю, на Тибет. Багато туристів з культурно-пізнавальною метою їдуть в Ізраїль з його ранньохристиянськими і мусульманськими пам'ятниками. Туристи проявляють значний інтерес і до Йорданії. Ця земля згадується в Старому і Новому Заповітах, тут протікає ріка Йордан, у водах якої хрестився Христос. Традиційно значними є туристичні потоки в Грецію – спадкоємицю великої Візантії, колыску православ'я з її гірськими монастирями, чернечою республікою Афон, у Ватикан – центр католицької церкви, у Францію.

Вагоме значення на формування паломницьких та релігійних потоків по Україні мають релігійні організації, а зокрема церковні центри, монастирі, громади. Найбільш поширена мережа релігійних організацій у Львівській області, що безумовно виділяється серед інших областей своєю кількістю (див.табл.1).

Греко-католицький центр Львівської архієпархії вирізняється кількістю проведених прощ серед всіх центрів України та здійснює загальне керівництво паломництвом Західної України.

Релігійні організації по областях України [1]

№	Області	Кількість організації	Центри	Управління	Громади	Монастирі	в них ченців	Місії
1.	Автономна Республіка Крим	1368	2	7	1333		40	6
2.	Вінницька	1766	1	14	1712	7	206	7
3.	Волинська	1494	3	7	1452	6	196	7
4.	Дніпропетровська	1187	3	11	1142	22	165	11
5.	Донецька	1608	7	13	1542	16	457	23
6.	Житомирська	1357	1	12	1296	10	303	12
7.	Закарпатська	1678	4	13	1586	11	467	7
8.	Запорізька	914	1	9	885	24	150	9
9.	Івано-Франківська	1350	1	9	1276	53	258	16
10.	Київська	1639	1	6	1594	7	132	15
11.	Кіровоградська	593		6	581	32	28	3
12.	Луганська	768		9	742	13	64	6
13.	Львівська	2942	5	21	2821	3	874	23
14.	Миколаївська	711	2	7	692	6	25	6
15.	Одеська	1242	3	14	1178	52	378	17
16.	Полтавська	1021		10	999	4	65	4
17.	Рівненська	1472		7	1422	17	476	16
18.	Сумська	751		5	735	4	78	4
19.	Тернопільська	1728		11	1663	20	406	3
20.	Харківська	722	1	9	688	5	87	7
21.	Херсонська	869		9	851	38	12	5
22.	Хмельницька	1800	1	11	1737	8	224	18
23.	Черкаська	1213		10	1187	2	227	8
24.	Чернівецька	1116	2	9	1076	24	411	5
25.	Чернігівська	881	1	6	854	6	186	3
26.	м. Київ	1040	46	20	780	16	802	105
27.	м. Севастополь	121			116	13	25	1
	33351	1833	265	31940	1833	23	6742	347

Християнські православні паломницькі тури пропонують організації Києва, Івано-Франківська, Одеси та інших туристичних центрів України. Зокрема, в Одесі під егідою Московського патріархату формуються паломницькі тури на теплоході «Дмитрий Шостакович», що з цією метою переобладнаний для задоволення релігійних потреб віруючих. Він може взяти на борт 500 пасажирів, що за маршрутом Одеса-Стамбул-Салоніки-Хайфа прямують до Святої Землі, перебування в якій розраховане на 3 дні. Під егідою Київського патріархату Української православної церкви київська турфірма «Вояжер-2000» пропонує 7-денний тур, що включає як відвідування основних християнських святинь та відправлення культів, так і екскурсійне обслуговування в Єрусалимі (з виїздом на Мертве море). Тур спланований як кільцевий, з поселенням в Єрусалимі, Тіверії та Натанії й численними радіальними виїздами.

Паломницький відділ Києво-Печерської Лаври, створений в 1997 р. організовує поїздки на Святу Землю і г. Синай, з 2000 р. проводяться поїздки до святинь України, Росії і Білорусі. З 2003 р. до них додалися відвідини святинь православної Греції і Єгипту. З 2005 р. відділ дає можливість православним паломникам відвідати святині Туреччини

(Константинополь), Грузії, Румунії, з 2006 р. – святині і монастирі Сербії і Чорногорії, а з 2007 р. – Німеччини, Франції та Італії.

Паломницька служба Свято-Воскресенського храму в с. Зазим'я (Київська обл.) «Путник» організовує багато паломницьких турів по святинях Криму і Одеської області. Наприклад, 10-денний тур, що є поєднанням відпочинку на морі і відвіданням Кримських святинь.

Туроператор Континент-Лайн (м. Суми) здійснює регулярні паломницькі тури до Святоуспенської Святогорської Лаври і Почаївської Лаври з відвіданням богослужінь.

Тернопільська турфірма «Окраїна» пропонує паломницькі тури святинями Волині. Прикладом такого туру є дводенний тур «Православні святині Волині», екскурсії в Почаїв, Онішківці (купальня Св. Анни), Кременець, Межиріч, Зарваницю, які також несуть екскурсійну і пізнавальну інформацію. Маршрути релігійно спрямованих турів доповнюються відвідуванням різноманітних релігійних об'єктів: монастирі, церкви, замки [7].

Російська турфірма «Русь-Тревел» (офіс в м. Симферополь) організовує мандрівки до святих міст мусульман Мекки і Медини для здійснення хаджу.

Патріарший паломницький центр УГКЦ в Києві організовує як релігійні так і паломницькі тури по Україні і по світу. Весь асортимент програм відображений на сайті Підприємства релігійної організації, засновником та власником є керівний центр «Патріаршої курії». Основні тури по Україні спрямовані на відвідання греко-католицьких святинь Києва, Тернополя, Львова та їх околиць [6].

Висновки. Стрімкому розвитку релігійного, та зокрема паломницького туризму України, сприяють релігійні організації та туристичні підприємства, які співпрацюють з релігійними центрами. На жаль, паломництво не завжди доступне для тих, хто б хотів відвідати ті чи інші святі місця. Часто власне малозабезпечені верстви вірян щиро прагнуть відвідати й помолитись в тих чи інших святинях. Сильні світу цього рідко згадують про душу і невеликий відсоток вважає за потрібне пожертвувати гроші й сили на перебування в непростих і виснажливих паломницьких турах. Тому варто розвивати прочанський туризм в такому руслі, щоб щораз більше людей, незалежно від їхніх статків, відчували потребу й необхідність, бодай би раз в рік здійснити ту чи іншу прощу. Адже паломницька подорож — це прагнення до трансформації, до виходу за межі власне людського, до розширення свого масштабу і горизонтів, це спосіб відсунути межі, радикально їх подолати.

Використані джерела:

- 1.Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2010 – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.irs.in.ua>
- 2.Історія релігії в Україні. Навч.посіб./Відп.ред. А.М. Колодний, П.Л.Яроцький.– К.: Знання, 1999.– 735 с.
- 3.Любіцева О.О. Напрямки розвитку релігійного туризму в Україні / Любіцева О.О.,Романчук С.П. // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (10-11жовтня 2001 р.

- КУТЕП). Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості.–К.: Вид-во«КУТЕП»,2002.-235с.
- 4.Мальська М.П. Антонюк Н.В. Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг. – К.: Знання, 2008.- 661 с.
- 5.Туристична діяльність в Україні у 2011 році. [Статистичний бюлетень] – Київ: Головне управління статистики у Києві,– 2012. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pilgrimage.org.ua>
[Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://www.okraina.com.ua/tours/religious>